

JULIÁN
CARRÓN

HET
ONTWAKEN
VAN HET
MENSZIJN

*Reflecties uit een
duizelingwekkend tijdperk*

Julián Carrón

Het ontwaken van het menszijn

Reflecties uit een duizelingwekkend tijdperk

door Alberto Savorana

© 2020 Fraterniteit van Gemeenschap en Bevrijding
Italiaanse uitgave: BUR Rizzoli: Milaan, april 2020 (e-book),
juni 2020 (paperback)

Het ontwaken van het menszijn

Binnen enkele weken is de door Covid-19 veroorzaakte medische noodsituatie algemene ervaring geworden. Allemaal voelen we ons om verschillende redenen voor het blok gezet. Paradoxaal genoeg is de toestand van thuis-isolatie waarin we terecht zijn gekomen, de gelegenheid geworden voor een lange dialoog op afstand.

Iedereen probeert op zijn of haar manier om te gaan met een onvoorzien feit dat ons dagelijkse leven is binnengedrongen, ons een drastische verandering van levensstijl oplegt en dringende vragen oproept die we niet kunnen negeren. Wat voor soort antwoorden kunnen in verhouding staan tot de toestand waarin we verkeren?

Priester Julián Carrón, president van de Fraterniteit van Gemeenschap en Bevrijding, confronteert zich met de vragen die iedereen heeft. En op deze bladzijden levert hij een bijdrage voor de algemene reflectie.

Wat is er aan het gebeuren?

We bevinden ons tegenover een uitdaging die voor onze generatie zonder precedent is. In *El País* heeft de Spaanse dichter Julio Llamazares dat goed samengevat: ‘Vandaag word ik 65, op het meest kritische moment dat ik ooit gekend heb’.¹

De situatie die we meemaken heeft ons ervan bewust gemaakt dat we de afgelopen jaren in zekere zin in een soort bubbel geleefd hebben, waardoor we ons voldoende beschermd voelden tegen de tegenslagen van het leven. En zo zijn we verstrooid doorgedaan, alsof we alles onder controle hadden. Maar de omstandigheden hebben onze plannen in de war gestuurd en ons brutaal gevraagd om een antwoord, om ons ik serieus te nemen, om ons af te vragen in

¹ *El País*, 28 maart 2020.

welke existentiële situatie we ons eigenlijk bevinden. Dezer dagen heeft de werkelijkheid ons min of meer kalme dagelijkse leven overhoopgehaald in de dreigende gedaante van Covid-19, een nieuw virus dat een internationale medische noodtoestand veroorzaakt heeft. De werkelijkheid – die we, om op adem te kunnen komen, dikwijls ontvluchten, vanwege ons onvermogen om met onszelf alleen te zijn – is ditmaal onbarmhartig geweest: de meesten van ons dwingt ze in huis opgesloten te blijven, stil te blijven staan. En in dit isolement komt voor onze ogen – misschien wel voor het eerst zó duidelijk en algemeen – onze existentiële conditie naar boven. Jaren geleden las ik in een Amerikaans tijdschrift hoe een gedetineerde, op het moment dat hij zich realiseerde dat hij jaren van zijn vrijheid beroofd zou zijn, uiteindelijk niets anders kon doen dan *stilstaan* en *nadenken*: ‘Stop and think’. Ook wij, die zo gewend zijn om op duizend-en-één manieren te ontsnappen aan onszelf en aan de diepe oproep die de dingen ons doen, konden het nu misschien niet vermijden om stil te staan en na denken.

Wat heeft de 'bubbel' van een leven waarin we alles onder controle hebben, laten knappen?

Het onvoorziene en onvoorzienbare binnendringen van de werkelijkheid, in de gedaante van het coronavirus. Het is effectief beschreven door de Spaanse schrijver José Ángel González Sainz: 'In het leven van een land of van een mens zijn er momenten waarop de werkelijkheid, de meest concrete en objectieve, rauwe werkelijkheid – niet gekruid met recepten en door koks die het gewend zijn mentaliteiten en verhalen klaar te stoven – plotseling binnenbreekt, met een beangstigend geweld waaraan we niet gewend zijn. Het is niet zo dat de werkelijkheid dan pas werkelijk wordt, ze was altijd al werkelijk, ze was er vanaf het begin, maar de grotere lichtheid ervan liet ons toe haar niet voortdurend in de ogen te kijken; het was voldoende haar vanuit onze ooghoeken in de gaten te houden, terwijl we ons konden concentreren op de vele min of meer plezierige of bedrieglijke verhalen en illusies die ons opgediend werden. [...] Wanneer datgene wat effectief en onbetwistbaar aan de basis staat van de dingen en ze allemaal ondersteunt, plotseling uitbarst en uitdijt, terwijl het zich onttrekt aan de controle – of

de duizeling – van het illusoire deel van ons leven, dan trilt de visie van de illusie waarin we geleefd hebben en van waaruit we de werkelijkheid beschouwd hebben, op haar grondvesten. Dat is wat er nu overal aan het gebeuren is’.

Wat er gebeurd is, is als een zeebeving, een vulkaanuitbarsting, die ons hulpeloos aantreft. González Sainz legt vervolgens de reden van die zwakte bloot: ‘Onze gewoonte om de dingen en de feiten te vervangen door hun strategisch frauduleus gebruik, de werkelijkheid door ideologie, de waarheid door straffeloos bedrog en het wezenlijke door het banale, plaatst ons in de slechtst mogelijke conditie om een heuse wraak van de werkelijkheid het hoofd te bieden’.² De werkelijkheid is in opstand gekomen tegen haar miskennis, heeft plotseling haar ‘primaire’ rol opgeëist. Zoals mijn vriend Fernando De Haro, een journalist bij de Spaanse radio, schrijft naar aanleiding van de aangehaalde auteur: ‘De werkelijkheid [...] was er, maar we hebben haar niet gezien. Nu is ze luidruchtig binnengedrongen. [...] De werkelijkheid is binnengekomen zonder toestemming te vragen. [...] Wat we

² *El Mundo Viernes*, 20 maart 2020.

nu nodig hebben, is ‘het binnenste van de werkelijkheid het hart van onze intelligentie’ te maken (J.A. González Sainz).³

Maar wat betekent dat, “het binnenste van de werkelijkheid het hart van onze intelligentie’ maken’?

Dat betekent, dat het krachtige binnenbreken van de werkelijkheid die behoefte om te begrijpen die we ‘rede’ noemen, weer in heel haar draagwijdte naar boven heeft laten komen. Soms zetten we, vanwege de moeite van het leven of uit luiheid, de weg van onze blik stop en blijven we stilstaan bij de schijn, blijven we hangen aan de oppervlakte van de dingen, alsof heel de wereld besloten lag in de gemeenplaatsen die we inademen of in wat we zien door het sleutelgat van onze rationalistische maat: een enge maat, te nauw, uiteindelijk verstikkend (juist dat verstikt raken is het ‘dashboardlampje’ dat ons waarschuwt dat we aan de oppervlakte zijn gebleven). Enkel de – aanvaarde – impact met de werkelijkheid kan onze rede opnieuw wijd openen. Het is altijd een weer-

³ *ilsussidiario.net*, 24 maart 2020.

slag, een geraakt worden, dat ervoor zorgt dat onze ogen zich openen: elke vorm van kennis impliceert in zijn ontstaan en ontwikkeling een oorspronkelijke affectieve dimensie. Hoe meer een werkelijkheid ons raakt en ons interesseert, des te meer ontsluit zich de blik van onze rede, richt hij zich erop, wordt hij scherper, stelt hij zich niet tevreden met goedkope oplossingen. De dingen onthullen hun betekenis en hun verborgen wezen enkel aan een rede die affectief geëngageerd is. Het gevoel dat de werkelijkheid oproept (verbazing, angst, nieuwsgierigheid) is een wezenlijke factor voor onze visie, is een 'lens' die het voorwerp dichter bij ons brengt. En dat is wat er gebeurd is.

Wat er gebeurd is, heeft onze aandacht weer wakker gemaakt en onze rede weer in beweging gezet; het heeft ons laten erkennen, los van de comfortabele schema's, dat 'er meer dingen [zijn] in de hemel en op aarde, Horatius, dan in jouw filosofie', om Shakespeare te citeren.⁴ Op dit moment komt de rede dus naar boven als 'die in de natuur unieke gebeurtenis waarin de natuur zich laat kennen als actieve behoefte om de werkelijkheid *in al haar factoren* te verkla-

⁴ *Hamlet*, eerste bedrijf, vijfde toneel.

ren, zodat de mens binnengeleid wordt in de waarheid van de dingen'.⁵

Nu begrijpen we waarom we in de bubbel terecht zijn gekomen. Lange tijd hebben we de impact met de werkelijkheid – die overigens nooit opgehouden heeft te gebeuren en ons te ondervragen – misschien kunnen ontvluchten, hebben we ons niet door haar laten uitdagen, hebben we geloofd dat we haar getemd hadden, beschermd als we waren door het privilege van een bepaalde levensconditie. 'Een mens die weinig impact met de werkelijkheid heeft gehad, bijvoorbeeld omdat er niet veel van hem gevergd is, zal zichzelf niet goed kennen, zal de energie en de 'trilling' van zijn rede minder goed waarnemen'.⁶ Vandaag is het, ik zeg niet onmogelijk – want in de menselijke ervaring is er niets puur mechanisch –, maar in elk geval vreselijk moeilijk je te onttrekken aan de impact van de werkelijkheid, die zo onverbiddelijk en dramatisch uitdagend geworden is. Hoe dan ook zal wie zich de provocatie van de werkelijkheid, van de gebeurtenissen, bespaart, die onuitsprekelijke trilling van de rede en van het hart, die

⁵ L. Giussani, *Het religieuze zintuig*, Betsaida: 's-Hertogenbosch 2017, p. 162.

⁶ *Ibid.*, p. 167.

ons tot mensen maakt, niet helemaal kunnen ervaren. En in de afgelopen weken hebben we de tekens van deze menselijkheid rijkelijk kunnen zien gebeuren; ze hebben ons vervuld met dankbaarheid en verbazing.

Wat bedoel je met de 'onuitsprekelijke trilling van de rede'?

De vragen die ons allen belagen. De uitdaging die de werkelijkheid tot ons gericht heeft, heeft ons 'gedwongen' dieper naar ons menszijn te kijken. We zijn weggerukt uit de *comfort zone* waarin we ons behaaglijk geïnstalleerd hadden en overrompeld door vragen die we gewoonlijk, min of meer doelbewust, vermijden of verdrinken in onze dagelijkse routines. Umberto Galimberto onderstreept dat in zijn antwoord aan een lezeres: 'Zou u zich, in de ongewone toestand waarin we door de schorsing van onze dagelijkse activiteiten, terechtgekomen zijn, in deze staat van desoriëntatie, niet moeten wenden tot uw innerlijk, dat u doorgaans verwaarloost, om te weten wie u bent? Waarvoor u op de wereld bent? Wat uw leven voor zin heeft? [...] Deze reflecties zouden echt een stap voorwaarts zijn om echt mens te zijn, want leven

zonder dat je het zelf in de gaten hebt is nou niet echt ideaal voor je zelfverwezenlijking en om een zin te vinden voor je bestaan'.⁷ Elke crisis, elke ernstige schok van de werkelijkheid, 'dwingt ons', zoals Hannah Arendt ons leert, 'terug te keren naar onze vragen';⁸ laat ons ik opbloeien in heel zijn behoefte aan betekenis; laat ons uitroepen: waarom?

Het zijn vragen die storen, die verontrusten, die ons dwingen te denken aan iets wat ons ontgaat...

Het zijn de vragen van de rede, die de mens, als schepsel dat zich van zichzelf bewust is, structureel op zijn weg vergezellen. Zij laten de radicale en onuitputtelijke zoektocht naar betekenis zien van het ik tegenover alles wat er gebeurt – de werkelijkheid, het lijden, de dood – en tonen tegelijkertijd dat rationaliteit en religiositeit ten diepste samenvallen. Dit samenvallen kan verrassend klinken voor wie er door onze cultuur aan gewend is geraakt religiositeit te reduceren tot een gevoel,

⁷ *la Repubblica*, 21 maart 2020.

⁸ H. Arendt, *Tra passato e futuro [Tussen verleden en toekomst]*, Garzanti: Milaan 1991, p. 229.

tot sentiment. Het naar boven komen van die vragen (wat heeft het bestaan voor zin? waarom zijn er lijden en dood? waarom is ons leven uiteindelijk de moeite waard? waarvan en waarvoor is de werkelijkheid gemaakt?) drukt de roeping van de rede uit en wat ik als de authentieke en onontkoombare religiositeit van de mens beschouw.

Wat heeft zich in de huidige situatie aan de rede onthuld?

Een structurele – geen contingente of tijdelijke – kwetsbaarheid die in heel haar drama naar boven is gekomen. Velen hebben hier dezer dagen over geschreven. Ik zou hier twee heel goede vrienden van me willen citeren, Pilar Rahola en Pedro G. Cuartango, bekende intellectuelen uit respectievelijk Barcelona en Madrid, die zich geconfronteerd hebben met de pandemie die ook mijn geboorteland op de knieën aan het dwingen is.

Rahola verklaart: ‘De shock van deze pandemie maakt bijvoorbeeld dat we ons veel kwetsbaarder voelen, dat we eindelijk overtuigd raken van het feit dat ons levensmodel en ons leven zelf enorm kwetsbaar zijn. Een besef van kwetsbaarheid, dat misschien in

heel de geschiedenis van de mens aanwezig is geweest, maar dat we in deze tijden van technologische trots vergeten hadden. Een eenvoudig griepvirus, en plotseling is de wereld in chaos... Ja, zeker zullen we een sterker besef krijgen van onze kwetsbaarheid'.⁹ Dat we kwetsbaar zijn, is niets nieuws, het is een conditie die we vanaf onze geboorte met ons meedragen; maar in tijden van technologische trots, waarin we alles in handen leken te hebben, waren we het op de een of andere manier vergeten, hadden we het laten rusten, en waren we zo het besef kwijtgeraakt van wat we zijn. Het is het binnenbreken van de werkelijkheid geweest dat ons het besef heeft teruggegeven van iets dat, zoals we zien, evident is, maar niet vanzelfsprekend. 'Deze plaag', zo onderstreept Pedro G. Cuartango, 'maakt ons bewust van onze menselijke kwetsbaarheid en van het feit dat we maar heel weinig voorstellen tegenover de krachten van de natuur die we niet beheersen. Laten we deze les over wat we niet zijn, onthouden'.¹⁰

In deze zin vind ik de beschouwing van Jean-Pierre Le Goff in *Le Figaro* consequent: 'We

⁹ *La Vanguardia*, 26 maart 2020.

¹⁰ *ABC*, 24 maart 2020.

moeten ons confronteren met het tragische en we worden weer geplaatst tegenover de grenzen van onze conditie, de 'broosheid van de menselijke dingen' [...]. Deze opgeschorte tijd kan de gelegenheid zijn om ons weer te centreren op het wezenlijke, om te proberen de uitdagingen van onze tijd te begrijpen. [...] De breuk die deze epidemie veroorzaakt heeft [...] stelt ideeën en voorstellingen ter discussie die stevig verankerd leken te zijn [...]. Het moderne leven lijkt gestructureerd te zijn, tegengesteld aan de idee van Pascal, volgens wie 'heel het ongeluk van de mens voortkomt uit zijn onvermogen om alleen op zijn kamer te zitten'. [...] De epidemie dwingt ons, ons zonder uitvluchten te confronteren met de tragiek van de geschiedenis. [...] Het is aan ieder van ons er de juiste lessen uit te trekken'.¹¹

De vernieuwde ervaring van onze kwetsbaarheid maakt ons allemaal eender...

Ja, we hebben het vrijdagavond 27 maart wereldwijd op televisie door paus Franciscus ho-

¹¹ In vertaling gepubliceerd in *Il Foglio*, 30 maart 2020.

ren zeggen op een verlaten Sint-Pietersplein, op een manier en met een intensiteit die ons allemaal stil maakten: ‘We realiseerden ons dat we allemaal in hetzelfde schuitje zitten, allemaal fragiel en gedesorïenteerd [...]. De storm openbaart onze kwetsbaarheid en legt de valse en onnodige zekerheden bloot waarop we onze plannen, onze projecten, onze gewoontes en prioriteiten hebben gebouwd. Hij laat ons zien hoe we de dingen veronachtzaamd en losgelaten hebben die ons leven en onze gemeenschap voeden, onderhouden en sterk maken. De storm ontmaskert al onze intenties om ‘in te pakken’ en te vergeten wat de ziel van onze volkeren heeft gevoed; alle pogingen om te verdoven met schijnbaar ‘heilbrengende’ gewoontes, die niet in staat zijn om een beroep te doen op onze wortels en de herinnering aan onze voorouders op te roepen, en ons zo beroven van de immuniteit die nodig is om moeilijkheden het hoofd te bieden. Met de storm zijn ook de stereotype maskers gevallen waarmee we onze ‘ego’s’, altijd bezorgd om het eigen imago, hebben gecamoufleerd’. En paus Franciscus plaatst ook ons in dezelfde boot, wij die door de storm overvallen zijn, samen met de hele menselijke familie en de hele schepping: ‘We zijn niet gestopt bij uw oproepen, we zijn niet ontwaakt

door oorlogen en mondiale onrechtvaardigheden, we hebben niet geluisterd naar de kreet van de armen, en van onze ernstig zieke planeet. We gingen onverschrokken verder, met de gedachte dat we wel altijd gezond zouden blijven in een zieke wereld. Nu, terwijl we op zee in beroering zijn, smeken we U: ‘Word wakker, Heer!’¹²

Maar wat hebben we eraan te ontdekken dat we broos en kwetsbaar zijn? Wat heeft dat voor nut?

Het haalt ons uit de verdoving waarin we normaal gesproken leven, het ontruikt ons aan de verstrooidheid waaraan we ons dikwijls bijna zonder het te weten overgeven, het doorbreekt de afgestomptheid die ons dikwijls omgeeft: ‘En alles spant samen om over ons te zwijgen, / deels misschien zoals men een schande / en deels zoals men een onzegbare hoop verzwijgt’.¹³ Maar het gaat niet alleen om de ontdekking kwetsbaar te zijn

¹² Franciscus, *Bijzonder moment van gebed ten tijde van de epidemie*, 27 maart 2020.

¹³ Vgl. R.M. Rilke, ‘Die Zweite Elegie’, vs. 42-44, in: *Die Gedichte*, Insel: Frankfurt a.M. 1986, p. 634.

(‘Arm blaadje, zo alleen / ver van je tak af dwalend, / waar ga je heen?’¹⁴ zei Leopardi). Want de waarneming van onze broosheid brengt, als zijn voorwaarde, de grootsheid van de mens met zich mee, het ‘oergeheim van de aarde’: ‘O mens, als jij zo’n broos / en nietig stofje bent, / waarom is dan je geest zo eindeloos?’¹⁵ Ons besef van onze beperktheid, van onze eindigheid, ons gevoel voor de tragiek, impliceren die oneindigheid van het verlangen dat ons als mensen definieert, ook voordat we het weten. De mens neemt ‘het oneindige aantal werelden, het oneindige heelal in ogeschouw [...] en beseft dat zijn geest en zijn verlangen zoveel groter zijn dan dit heelal’.¹⁶ Tot die grootsheid behoort ook onze bewustwording van onze contingentie: wij maken onszelf niet, wij zijn het niet die onszelf het zijn geven. Diep in ons overheerst een afhankelijkheid. Juist

¹⁴ G. Leopardi, ‘Navolging’, vv. 1-3, in: *Zangen* (vert. F. van Dooren), Ambo: Baarn 1991, p. 184.

¹⁵ Id., ‘Op de beeltenis van een mooie vrouw uitgehouwen op een grafmonument’, XXXI, v. 22-23, 49-51, in: *Zangen*, op. cit., p. 161v.

¹⁶ G. Leopardi, ‘Pensieri [Gedachten]’, LXVIII, in: *Poesie e prose [Gedichten en proza]*, Mondadori: Milaan 1988, vol. 2, p. 321.

nu hebben we de mogelijkheid ons hiervan meer bewust te worden.

Heb je tekens gezien van zo'n 'heropleving' van het bewustzijn van wat we zijn?

Ja, en niet alleen bij persoonlijkheden en schrijvers bij wie we dat logischerwijs zouden kunnen verwachten. Een gepensioneerde onderwijzer, die betrokken is bij een initiatief om jongeren van buitenlandse afkomst te helpen bij het studeren, vertelt: 'Vandaag valt er een lichtstraal binnen, tussen de telkens alarmerende nieuwsberichten over het coronavirus. We hebben een videoverbinding geregeld met onze studenten van *Portofranco* die bij ons een cursus Italiaans volgen. Het zijn buitenlandse jongens en meisjes, Egyptenaren en Marokkanen', van elke religie, ook moslims. 'We hebben het erover hoe ze deze situatie beleven: hun angst, hun zorgen, hun school waar ze niet naartoe kunnen. Op zeker moment zegt één van hen dat deze toestand de beperktheid van de mens laat zien en begint er een dialoog over dit thema. Een dialoog die een zekere afstand laat zien over wie God is, maar tegelijkertijd naar boven laat komen dat wat ons verenigt, de zoektocht is

naar een betekenis binnen dit drama, en de vraag waarom het voor ieder een beproeving is. Een intense dialoog zonder vooroordelen, ieder staat ervoor open andermans redenen te begrijpen. Een vrije dialoog tussen personen die ernstig nemen wat hun overkomt en het beleven als een verificatie van wat in het leven de moeite waard is'.¹⁷

Gewoonlijk leven we daarentegen grote stukken van ons bestaan met een vals zelfbeeld; zetten we onze menselijke conditie in quarantaine. En dat brengt ons in een staat van verdoving. Daarom merkt Llamazares op: 'Als deze medische catastrofe ons ergens toe moet dienen, dan is het wel om ons de broosheid van alles in herinnering te brengen, iets wat we vergeten zodra we een paar jaar achter elkaar vrede en welzijn hebben'.¹⁸

Wat zijn de gevolgen van deze verdoving?

Ze maakt ons weerloos tegenover wat we in het leven niet kunnen voorzien. Zoals González Sainz verder schrijft: 'Wanneer de

¹⁷ Lettere, «Con tutti, noi condividiamo la stessa domanda», clonline.org, 24 marzo 2020.

¹⁸ *El País*, 28 maart 2020.

meest rauwe en reële werkelijkheid zo brutaal binnenbreekt als ze nu doet, wanneer de afstand tussen de feiten en de verhalen, tussen de namen van de objecten en de objecten van de namen, haast tot niets gereduceerd wordt, dan zijn alle simulerende fantasma-gorieën, heel de helse machinerie van leugenachtigheid en hypocrisie, alle opgeblazen onwetendheid en gebrek aan voorzichtigheid bij het geforceerd controleren van de werkelijkheid en het meest efficiënte, snelle en winstgevende beheer ervan, de slechtste wapens om haar het hoofd te bieden. De werkelijkheid treft ons aan in onwetendheid over alles, ongewapend, en gevangen in de meest contraproductieve mentale gewoontes'.¹⁹

'De meest rauwe en reële werkelijkheid breekt brutaal binnen...' Dat zijn sombere woorden...

De werkelijkheid laat ons geen uitstel. Zoals Paolo Mieli op 3 april schreef: 'Inmiddels zijn er in heel de wereld een miljoen mensen besmet. Een miljoen, en we weten al dat het daar niet bij zal blijven. De helft van de we-

¹⁹ *El Mundo Viernes*, 20 maart 2020.

reldbevolking zit opgesloten in zijn huis. Italië heeft het record aan overledenen (13.915). Op de hielen gezeten door Spanje die de tien-duizend overschreven heeft. In Bologna is de eerste gedetineerde gestorven, opgenomen in het ziekenhuis. In China zijn er botsingen geweest op de brug van de Blauwe rivier, toen agenten uit Jiangxi vastbesloten waren het inreizen van reizigers uit Hubei, waar de blokkade net officieel beëindigd was, te voorkomen. Tegelijkertijd werd een provincie in Henan, grenzend aan Hubei zelf, in isolatie geplaatst. In Hong Kong begint de tweede periode van quarantaine, nadat het virus opnieuw is opgedoken, volgens officiële bronnen mede omdat de veiligheidsafstanden in de restaurants niet gerespecteerd werden'.²⁰

De verspreiding van het virus laat ons de werkelijkheid ervaren als *anders*, somber en doof in haar absolute ànders-zijn: een onverbiddelijke aanwezigheid, waarvan wij afhangen. Ongeacht al onze reducties heeft de voorrang van de werkelijkheid zich aan ons opgelegd. De onherleidbaarheid ervan plaatst ons voor het blok, houdt ons ik in zijn greep. Met Nietzsche waren wij ervan overtuigd dat er 'geen feiten bestaan, maar alleen interpre-

²⁰ *Corriere della Sera*, 3 april 2020.

taties'.²¹ Deze uitspraak, die jarenlang als onbetwistbare waarheid gold, toont in situaties als de huidige haar zwakte. De werkelijkheid, die iets achterhaalds leek te zijn, is koppig en is haar plek op de bühne weer aan het innemen, keert krachtig terug naar de voorgrond. Met onze eigen ogen zien we iets wat meer is dan interpretaties: er zijn hardnekkige feiten, die erom vragen allereerst beschouwd en vervolgens correct geïnterpreteerd te worden. Althans in deze zin wordt het nihilisme in de hoek gedreven.

De hardnekkigheid van de werkelijkheid laat ons geen rust, ook al zouden we dikwijls liever niet kijken, zoals toen we, enkele weken geleden, de stoet legervoertuigen zagen langsrijden die de stoffelijke overschotten van onze overledenen uit Bergamo vervoerden. Het is dus niet ten onrechte dat Domenico Quirico zich afvraagt: 'Maar is nadenken over de dood, waardig en in stilte, geen culturele plicht die deze gebeurtenis ons oplegt?'²²

De werkelijkheid duikt weer op, met heel

²¹ Vgl. F. Nietzsche, *Frammenti postumi [Postume fragmenten] 1885-1887*, in Id., *Opere [Werken]*, Adelphi: Milaan 1975, vol. VIII, fr. 7 (60), p. 299.

²² *La Stampa*, 5 april 2020.

haar mysterie. Ezio Mauro spreekt over de ‘angsten die voortkomen uit het onbekende’,²³ waartegenover we de beperktheid beseffen van ons vermogen tot beheersing.

En wanneer ze opduikt met heel haar mysterie, boezemt de werkelijkheid ons angst in...

De vijand waartegen we aan het vechten zijn, is inderdaad niet zozeer het coronavirus als wel juist onze angst. Een angst die we altijd voelen maar die tot uitbarsting komt wanneer de werkelijkheid onze wezenlijke onmacht blootlegt – en dan in veel gevallen de overhand krijgt en ons soms ongearticuleerd laat reageren, ons doet afsluiten voor de ander en laat wanhopen. Ilvo Diamanti wees hierop, altijd alert op de omwentelingen van onze samenleving: ‘We leven in de ‘tijd van angst’. [...] Want de on-Veiligheid, de on-Zekerheid, vergezellen ons al vele jaren. Waarschijnlijk altijd al [...] Zo is de angst ons leven binnengegaan. Onze wereld binnengegaan. Lang voordat de Covid uitbrak. [...] Ver van de anderen. Steeds meer alleen. [...] We dreigen

²³ *la Repubblica*, 11 maart 2020.

de hoop te verliezen. En onszelf'.²⁴ Maar bezwijken voor angst is niet de enige weg.

Wat bedoel je?

Op momenten als dit komt de weg naar volwassenheid bloot te liggen die ieder, persoonlijk en samen met anderen, heeft afgelegd, het bewustzijn van zichzelf dat hij verkregen heeft, zijn vermogen of onvermogen om het leven dat hij in handen heeft, het hoofd te bieden. Onze kleine of grote ideologieën, onze overtuigingen, zelfs de religieuze, worden op de proef gesteld. De korst van onze schijnzekerheden begint scheuren te vertonen. Juist in omstandigheden als die we nu meemaken, kunnen we begrijpen dat 'de kracht van een subject berust in de intensiteit van zijn zelf-bewustzijn, dat wil zeggen van zijn perceptie van de waarden die zijn persoonlijkheid definiëren,²⁵ in de helderheid waarmee hij zichzelf en dat waarvoor het leven de moeite waard is, waarneemt.

²⁴ *la Repubblica*, 9 maart 2020.

²⁵ L. Giussani, *Il senso di Dio e l'uomo moderno [De zin voor God en de moderne mens]*, BUR: Milaan 2010, p. 132.

Of we nu willen of niet, deze situatie raakt ons allemaal, al is het op verschillende manieren: sommigen vechten in de frontlinie (patiënten, dokters en medisch personeel), sommigen werken in de vitale dienstverlening (van de vakkenvullers tot de politie en brandweer), anderen delen in de vele noden (vrijwilligers, religieuzen en veel anderen), weer anderen zitten opgesloten in hun huizen, gehoorzaamend aan de regels van isolatie en 'sociale onthouding'. Hoe kunnen we als mensen tegenover deze omstandigheid staan, en wat betekent dat eigenlijk?

Er is een punt dat ons allen verenigt en dat is onze bereidheid in te gaan op de oproep die de realiteit ons doet. In welke van de groepen die je opsomt we ons ook bevinden, wat ook de taak is die ons is toevertrouwd of die we gekozen hebben, wat er gebeurt – dus het stuk werkelijkheid dat ons aangaat en ons 'omsingelt' – daagt ons uit, roept ons op om te reageren. Dit is de plek waar ons leven, qua betekenis, qua bestemming, op het spel staat; we hebben geen andere manier om naar onze vervulling te wandelen dan door de omstandigheden waarin we ons bevinden. Dit, durf ik te zeggen, geldt voor iedereen. In zijn bekend-

ste boek, *Het religieuze zintuig*, stelt Luigi Giussani: 'De enige voorwaarde om altijd en waarachtig religieus te zijn is: altijd en intens de werkelijkheid te beleven'.²⁶ Dat is een opvatting van religiositeit die ons ertoe aanzet om het even welke omstandigheid te erkennen als een oproep, dat wil zeggen als een roeping.

De omstandigheid die ons van moment tot moment bezighoudt en provoceert, is het detail van een werkelijkheid die wij niet maken, die wat betreft haar uiteindelijke ontstaan verwijst naar iets anders, buiten ons, groter dan wij, naar die onpeilbare oorsprong die we inderdaad *Mysterie* noemen. De religiositeit manifesteert zich als doorleefde intuïtie, in de relatie met elk stuk van de werkelijkheid, van dit raadselachtige *Mysterie* dat nergens mee te vergelijken valt. Daarom, zegt don Giussani, betekent 'ons leven beleven als roeping, [...] gericht zijn op het *Mysterie*, in de omstandigheden waar de Heer ons doorheen laat gaan en waarop Hij ons laat antwoorden. [...] Roeping betekent: naar onze bestemming wandelen, door alle omstandigheden waar de bestemming ons doorheen laat gaan, te omhel-

²⁶ L. Giussani, *Het religieuze zintuig*, op. cit., p. 180.

zen'.²⁷ Giussani was er zich terdege bewust van hoe duizelingwekkend dit het leven maakt: 'De mens, het rationele leven van de mens zou opgehangen moeten zijn aan het moment, elk moment opgehangen moeten zijn aan dit schijnbaar zo willekeurige, zo toevallige teken, dat de omstandigheden zijn waardoor de onbekende 'heer' mij trekt, mij provoceert naar zijn plan. Het is 'ja' zeggen tegen elk moment, zonder iets te zien, eenvoudigweg je hechtend aan de druk van de omstandigheden. Het is een duizelingwekkende positie'.²⁸ Ik vind het moeilijk een passender uitdrukking te vinden om de situatie te beschrijven waarin we terecht komen als we echt staan tegenover wat er gebeurt: een duizelingwekkend 'elk moment opgehangen [...] zijn aan dit schijnbaar zo willekeurige, zo toevallige teken, dat de omstandigheden zijn'. En toch – zeg ik – is dit de enige rationele houding, want het is door die omstandigheden heen dat het Mysterie, die 'onbekende 'heer'', ons ondervraagt, ons provoceert tot Zijn mysterieuze plan, dat wil zeggen tot de vervulling van ons leven.

²⁷ L. Giussani, *Realtà e giovinezza. La sfida [Werkelijkheid en jeugd. De uitdaging]*, Rizzoli: Milaan 2018, p. 65.

²⁸ L. Giussani, *Het religieuze zintuig*, op. cit., p. 223.

Dikwijls voelen we de omstandigheden, bepaalde omstandigheden, uitsluitend als een belemmering voor onze zelfverwezenlijking...

Het is een kwestie die blijft spelen. Vandaag is het het isolement vanwege het coronavirus, of een nog ernstigere en veeleisendere situatie, morgen zal het de te zware studie zijn of het werk dat we doen en dat we nooit gekozen zouden hebben, of een mislukking waar we succes hadden verwacht, of een weigering in de liefde, of een opdringerige vriend of collega, een ziekte: altijd zal er iets zijn dat een belemmering lijkt voor de verwezenlijking van ons leven, terwijl het – op duizelingwekkende, dramatische wijze – juist de plaats is waar de vervulling van ons leven op het spel staat, onze relatie met het Mysterie. Ik zou ik willen zeggen: het is een objectieve kwestie, geen keuze. De keuze betreft het al dan niet erkennen ervan.

Wat kan ons in deze 'duizeling' ondersteunen?

Een menselijk gezelschap. Of liever gezegd, een bepaald menselijk gezelschap. Dit antwoord voert ons tot een zorgvuldig onderzoek van ons sociale leven, om te zien

wie er, in deze duizeling, een hulp is en wie juist afleidt. De isolatie is een paradoxale gelegenheid om te begrijpen wat het gezelschap is dat ons bestaan ten diepste voedt. Ik bedoel een gezelschap dat niet extrinsiek is, niet naast het leven staat, dat de vragen die in ons opkomen niet verdooft, maar ons juist ondersteunt om ze onder ogen te zien zonder weg te lopen.

Vanuit dit oogpunt ligt elk gezelschap onder de loep, of het nu christelijk of seculier is, dat van de klasgenoten of medestudenten, van het café of van de collega's op het werk, in het gezin enzovoorts. Hoe vaak proberen we geen compromis te sluiten met onze behoeften en onze doelstelling te verlagen, door ons tevreden te stellen met een omgeving van relaties die ons beschermt tegen de impact van de dingen, die ons de uitdaging van de omstandigheden bespaart, in plaats van ons ertoe aan te zetten ze te beleven! Maar zo'n gezelschap kan niet op het niveau zijn van het drama: op momenten als dat waar we nu doorheen gaan, waarin de drang om te leven onvermijdelijk en krachtig wordt, wordt dat duidelijker dan ooit.

Als de angst ons overweldigt, waardoor kan die dan worden weggenomen?

Misschien is de meest elementaire ervaring die ons hierover ter beschikking staat, die van het kind. Wat neemt in een kind de angst weg? De aanwezigheid van zijn moeder. Deze ‘methode’ geldt voor iedereen. Wat het leven van ieder van ons mobiliseert en ondersteunt, is een aanwezigheid; niet onze strategieën, onze intelligentie, onze moed. Een aanwezigheid, de werkzame gedachtenis ervan.

Antonio Polito heeft de waarde van de metafoor van de moeder met het kind onderstreept, juist als reactie op de angst voor het coronavirus: ‘Ik zie er de noodzaak in om vertrouwen te hebben in iets groters dan wijzelf, dat oneindig van ons houdt en ons dus beschermt. Zoals we inderdaad deden doen we kind waren’; en hij verwees naar de kunstzinnige voorstelling van Maria, Moeder van Barmhartigheid, die ‘haar mantel opent en het volk beschermt’.²⁹

²⁹ *Tracce-Litterae communionis*, n. 4/2020, p. 15.

En wanneer onze angst die voor de duisternis van de dood is?

De dynamiek moet wel dezelfde zijn, want het menselijke heeft zijn wetten. Maar tegenover de diepe angst, die ons aangrijpt op de bodem van ons wezen en die wij proberen zo ver mogelijk weg te jagen (de angst voor de dood en voor elke echo ervan in het leven), moeten we ons afvragen welke aanwezigheid die kan wegnemen. Niet elke aanwezigheid kan dat. Daarom is God mens geworden, een historische, lichamelijke, nabije aanwezigheid, een metgezel op onze weg. Enkel de God die als mens de geschiedenis binnengaat, kan onze diepe angst wegnemen, zoals het leven van zijn leerlingen liet (en laat) zien en zoals het Evangelie ons verhaalt. Om onze pijnlijke menselijke conditie te delen, is God mens geworden, 'een mens met de naam Jezus, uit Nazaret, zoon van Maria, die [...] in Naïn, toen hij een moeder zag, een weduwe, die de kist van haar gestorven zoon naar het graf begeleidde, gegrepen werd door een vlaag van emotie en, naar voren komend, zijn hand op haar schouder legde en zei: 'Vrouw, huil niet', wat zo vreemd en tegenstrijdig leek. En vervolgens haar zoon opwekte. Maar hoe kun je het maken om tegen een vrouw die al

weduwe is en van wie nu ook de zoon gestorven is, te zeggen: 'Huil niet'? Dat is absurd. Maar het was deze 'absurditeit' die de mensen met open mond liet staan'.³⁰ Wie weet hoe die vrouw zich gevoeld moet hebben, geraakt door een omhelzing die elk menselijk meegevoel overtrof en haar weer hoop gaf! Die dood was niet het einde van alles, die moeder en weduwe was er niet toe veroordeeld alleen te blijven, omdat het zaad van de Opstanding aanwezig was in die Mens die die ongehoorde woorden tot haar zei en haar meteen daarna haar zoon levend teruggaf.

Wat is dus het antwoord van het christendom op het drama van de mens, van zijn eenzaamheid, zijn lijden, zijn ziekte, op de situaties die geen antwoord hebben, zoals we er dezer dagen overvloedig hebben zien gebeuren?

Paul Claudel maakt over dit onderwerp een brandende opmerking: 'Een vraag die in de geest van de zieke voortdurend opkomt, is: 'Waarom? Waarom ik? Waarom moet ik lij-

³⁰ L. Giussani, S. Alberto, J. Prades, *Sporen trekken in de geschiedenis van de wereld*, Betsaida: 's-Hertogenbosch 2019, p. 57-58.

den?’ [...] Op deze verschrikkelijke vraag, de oudste vraag van de mensheid, die van Job haar haast officiële en liturgische vorm gekregen heeft, kon enkel God, rechtstreeks ondervraagd en ter verantwoording geroepen, antwoord geven; en de vraag was zo enorm dat alleen het Woord erop kon ingaan; niet door een verklaring geven, maar door een aanwezigheid te worden, volgens deze woorden van het Evangelie: ‘Ik ben niet gekomen om te verklaren, om je twijfels weg te nemen met een verklaring, maar om te vervullen, oftewel, om je behoefte zelf aan een verklaring te vervangen door mijn aanwezigheid’. De Zoon van God is niet gekomen om het lijden te vernietigen, maar om met ons mee te lijden’.³¹

God heeft niet geantwoord op het probleem van het leven, van de eenzaamheid, van het lijden, met een verklaring, maar met Zijn aanwezigheid: Hij is in de wereld gekomen om ons in ons leven te begeleiden, Hij is gezelschap geworden voor de mens, in welke situatie deze zich ook kan bevinden, opdat de mens ze het hoofd zou kunnen bieden, er doorheen zou kunnen, met een ultieme, on-

³¹ P. Claudel, *Toi, qui es-tu?*, Gallimard, Parijs 1936, p. 112-113.

verwoestbare positiviteit. Zoals Benedictus XVI het zei in een beroemde preek: ‘Enkel deze God redt ons van de angst van de wereld en van de benauwdheid tegenover de leegte van ons bestaan. Enkel wanneer we kijken naar Jezus Christus bereikt onze vreugde in God haar volheid, wordt zij verlostte vreugde’.³²

Je hebt het over een ‘onverwoestbare positiviteit’... Hoe kan die bestaan?

Ik stel me de blijdschap voor van die weduwe, wanneer ze ziet hoe ze haar enige zoon levend terugkrijgt; een zoon die echter vroeg of laat weer zou sterven, evenals zijzelf trouwens. Het probleem zou zich opnieuw voordoen. Ik denk dan aan de ervaring van Sint-Paulus, die, toen hij in Rome gevangen zat, in afwachting van een vonnis dat zijn dood zou kunnen betekenen, vol dankbaarheid en vreugde aan de christenen van Filippi (die hij ‘in zijn hart draagt’ en voor wie hij ‘een grote genegenheid’ koestert) woorden schreef die de meeste mensen absurd zouden lijken: ‘Voor mij is leven Christus en sterven winst’. Hoe kon hij

³² Benedictus XVI, *Homilie*, Regensburg, 12 september 2006.

dat zeggen? Omdat hij Christus levend gezien had, opgestaan, als definitieve overwinnaar op de dood: vandaar zijn zekerheid, zijn vreugde, zijn manier om die omstandigheid te beleven als elk ander moment van zijn bestaan ('of ik nu leef of sterf'). Alles werd bepaald door de relatie met die aanwezigheid. Welnu – ik zeg dit denkend aan wat er dezer dagen gebeurt, waar ook veel christenen bij betrokken zijn – Christus heft het drama en de pijn van de scheiding van je dierbaren niet op, maar maakt een andere manier mogelijk om die te beleven en tegenover de dood te staan, een manier waarin het niets niet overheerst, maar de zekerheid van Zijn overwinnende aanwezigheid, van een omhelzing zonder einde, en dus van de vervulling van het leven, van de definitieve relatie met Hem. Dat kan alleen zo zijn voor wie in zijn ervaring de tekenen van die vervulling naar boven heeft zien komen en in wie een verlangen gegroeid is, groter dan alle andere, namelijk – zo schrijft Sint-Paulus – 'om met Christus te zijn, want dat is verreweg het beste'.³³ Niet uit minachting voor het leven, maar juist uit liefde voor het leven dat vraagt om de eeuwigheid.

³³ Fil 1,21.23.

Maar hoe kan de mens van vandaag, met wat hij ziet gebeuren, ondergedompeld als hij is in de mentaliteit die we inademen, de waarheid herkennen van deze beweringen?

Deze beweringen worden pas geloofwaardig als we hier en nu mensen zien in wie Gods overwinning op de angst en de dood zich bewijst: Zijn reële aanwezigheid in het nu, en dus een nieuwe manier om de omstandigheden tegemoet te treden, vol van een anders ongekende hoop en vreugde en tevens geneigd tot een tomeloze inzet.

Wat we nodig hebben, meer dan enig geruststellend verhaal of moreel recept, is juist het 'betrappen' van mensen in wie we de ervaring van deze overwinning belichaamd kunnen zien, van een omhelzing die ons in staat stelt om tegenover de wond van de pijn, van het lijden te staan; die getuigen van het bestaan van een betekenis die in verhouding staat tot de uitdagingen van het leven.

Zijn er zulke mensen?

Die zijn er, nou en of! En op momenten als het huidige is het nog gemakkelijker om ze op te sporen, vanwege het verschil dat ze ma-

ken, de hoop die ze brengen. Samen met hen, waar we ze vinden, zullen we gemakkelijker weer op weg kunnen gaan, opstaan als we gevallen zijn, en stukje bij beetje een sociaal weefsel herstellen waarin het je afsluiten en de angst niet het laatste woord hebben.

Ik zie er ook veel onder dokters, verpleegkundigen en verplegers. Het zijn echt ‘vriendelijke’ aanwezigheden, die ons getuigen van de mogelijkheid van een weg; het zijn aanwezigheden die wij niet programmeren, zó uitzonderlijk – en toch met de omstandigheden van iedereen – dat ze ons sprakeloos en stil maken. Zoals degene die de brief schreef die ik nu zal voorlezen. Ik heb getwijfeld of ik hem hier moest aanhalen, omdat hij een verwijzing naar mij bevat, maar het leek me toch de moeite waard.

‘Ineens ben ik de loopgraaf ingestuurd. Het lijkt wel oorlog. Mijn dagelijkse leven op mijn werk en in mijn gezin is in één klap veranderd. Als dokter, als moeder, als echtgenote moet ik nu geïsoleerd van mijn man slapen, zie ik mijn kinderen al twee weken niet, kan ik geen direct contact hebben met mijn patiënten. Tussen mij en mijn patiënten zit een masker, mijn vizier en hun ‘duikpak’. Vaak zijn het bejaarden die dit moment in eenzaamheid beleven. Ze zijn bang. Ze ster-

ven alleen. En hun verwanten, zelf in thuis-isolatie, kunnen hun dierbare niet helpen en krijgen 's nachts telefoontjes waarin ik hun mededeel dat hun familielid is gestorven: tussen hen en mij is er de telefoon. Wat kan ik menselijkerwijze, als christen, voor hen doen? Ik ga de afdeling binnen, zoek de glimlach en de omhelzing van een bevriende verpleegkundige: in deze tijd van isolatie heb ik het ook nodig me fysiek niet alleen te voelen. En alleen hen mag ik omhelzen. Wat mij in dit alles ondersteunt, is elke dag Carróns brief aan de *Corriere della Sera*³⁴ te herlezen, hetgeen me helpt om een houding van openheid te hervinden, me af te vragen wat uiteindelijk standhoudt. Ik ben ertoe geroepen het wezenlijke, het ware te erkennen. Verder is er heel het parcours dat we met de school van de gemeenschap [de doorlopende catechese van de beweging Gemeenschap en Bevrijding, red.] afgelegd hebben: de beproeving is de manier waarop mijn geloof kan groeien als ik mijn vrijheid uitspeel tegenover de Voorkeur die ons alles vraagt. En dat is duizelingwekkend. We moeten ons toevertrouwen en dit risico nemen. De zekerheid die ons leven

³⁴ 'Zo kunnen we leren onze angst te overwinnen', 1 maart 2020.

ondersteunt, is een band, en er is een weg die we moeten afleggen om deze affectieve zekerheid te bereiken. De omstandigheden worden ons gegeven om ons meer aan Hem te hechten, Hij is ons op een mysterieuze manier aan het roepen. Het geloof is erop vertrouwen dat Hij ons aan het roepen is. 'Enkel wanneer een gefundeerde hoop overheerst, zijn we in staat de omstandigheden het hoofd te bieden zonder te vluchten'. Meer dan ooit worden we opgeroepen antwoord te geven aan Hem die ons op mysterieuze wijze roept. Het is deze zekerheid die ik mijn patiënten en hun familieleden kan geven, naast de medische zorg die ik hun verleen'.

Het zijn aanwezigheden die een zekerheid, een gefundeerde hoop meedelen aan iedereen die ze onderweg tegenkomen; en ze kunnen die alleen maar meedelen omdat ze ze zelf beleven.

Een christelijk 'verhaal' is dus niet genoeg...

Enkel het getuigenis – de documentatie van de menselijke diversiteit die wordt voortgebracht door de erkende en geleefde christelijke ontmoeting – heeft nut. En we kunnen deze getuigen niet 'uitvinden', we kunnen

enkel meedelen, aan de anderen aanbieden wat wij op onze persoonlijke weg ervaren. Onlangs sprak ik iemand van wie de echtgenoot positief getest is op het coronavirus. Ze kan hem niet zien, ze mag zelfs geen minuut bij hem zijn. En ze heeft een klein dochttertje. Ze zei me: 'Zie je? Op dit moment zou ik hem graag mijn hulp willen bieden, mijn nabijheid, en in plaats daarvan zit ik hier vast, samen met mijn dochter'. Ik heb haar proberen te zeggen: 'Nodig is dat ook jij het accepteert te antwoorden op de omstandigheid die je hebt, zoals ook je man dat probeert te doen met betrekking tot de realiteit die hij het hoofd moet bieden. Anders, als jij geen weg gaat, als jij niet de relatie beleeft met een Aanwezigheid die de angst overwint, wat voor hulp zul je hem dan bieden wanneer je hem spreekt via *Face-Time*, zodat hij jou en je dochttertje kan zien? Je kunt hem ondersteunen in wat hij moet dragen, hem je hulp bieden terwijl hij in het ziekenhuis lijdt aan het coronavirus, enkel als jij jouw weg gaat: dan zal hij, ook als je hem geen woord zult zeggen, aan je gezicht de hoop kunnen aflezen die hem kan ondersteunen'.

Wat wekken de mensen die in de strijd tegen het coronavirus zogezegd in de frontlinie staan, die dagelijks blootstaan aan risico's, in jou op?

De afgelopen weken ben ik getuige geweest van het uitbreken van een vrijgevigheid, van een toewijding en een zorgzaamheid die me diep hebben ontroerd. Ik voel een enorme dankbaarheid voor hen die, met gevaar voor zichzelf, delen in de noden van hun broeders en zusters.

‘Wanneer we anderen zien die het slechter hebben dan wij, voelen we ons ertoe gedreven hen te helpen met iets van ons. Die behoefte is zó oorspronkelijk, zo natuurlijk, dat we ze hebben nog vóórdát we ons ervan bewust zijn, en we noemen haar terecht: de wet van het bestaan. [...] Ons te interesseren voor de anderen, onszelf aan de anderen mee te delen, doet ons de hoogste, liever gezegd enige levensplicht vervullen, namelijk onszelf te verwezenlijken, onze vervulling te vinden’.³⁵ De christelijke ontmoeting heeft tot doel deze menselijke impuls steeds stabiel en waarder te maken, de menselijkheid van de mens te vergroten, zodat zijn leven in al

³⁵ L. Giussani, *De zin van charitatief werk*, in: Publicaties, <https://nl.clonline.org>, p. 1.

zijn uitdrukkingen 'caritas' kan worden, ontroerde en belangeloze zelfgave.

Is deze periode van gedwongen eenzaamheid, deze 'omstandigheid', niet een belemmering voor de christelijke ervaring waarover je het had? De 'sociale onthouding' veroorzaakt ook een afstand tot die 'aanwezigheden' die je eerder noemde, een minder worden van het delen, van het gezelschap...

Integendeel, het kan een geweldige kans zijn voor de verdieping van de christelijke ervaring, voor de rijpwording van ons geloof, dat wil zeggen voor de ontdekking van de inhoud van de ontmoeting, van de oorsprong van dat gezelschap dat we begonnen zijn te ervaren als de plek waar ons ik, onze consistentie wordt voortgebracht. Als deze ontdekking niet plaatsvindt, blijven we aan de oppervlakte, lopen we het risico de christelijke gebeurtenis te reduceren tot iets sociologisch, waardoor het gezelschap zijn authentieke betekenis verliest. Ik probeer dit uit te leggen met de volgende episode. Een jonge vriend van me is afgestudeerd en een nieuwe levensfase begonnen. Daarom kunnen we elkaar niet meer zo dikwijls

zien als toen hij nog op de universiteit zat. Laatst kwam hij bij mij hierover klagen. Ik heb hem een fragment uit het Evangelie in herinnering gebracht. Op zekere dag zaten de leerlingen met Jezus in de boot en beseften ze dat ze vergeten waren broden mee te nemen. Ofschoon ze getuigen geweest waren van twee reusachtige wonderen – twee broodvermenigvuldigingen zoals zich nooit in de geschiedenis hadden voorgedaan –, begonnen ze onderling ruzie te maken omdat ze de broden vergeten waren. Ik maakte mijn vriend er toen opmerkzaam op dat Jezus dáár was, naast hen in de boot zat! En zij bleven maar klagen! Het probleem was niet dat ze alleen waren, want Jezus was met hen, maar voor hen was het alsof Hij er niet was. Want ze maakten onderling ruzie over het feit dat ze geen brood hadden! Om hun te laten zien waar het probleem zat, doet Jezus niet nog een wonder. Wat voor nut zou het gehad hebben nog een wonder te doen, na alle wonderen die ze al gezien hadden? Wat doet Jezus dan wel? Hij stelt hun drie vragen. Ten eerste: ‘Hoeveel broden waren er over na de eerste broodvermenigvuldiging?’ Vervolgens: ‘Hoeveel waren er over na de tweede?’ En tenslotte: ‘Begrijpen jullie het dan nog

niet?’³⁶ Hoe kostbaar is de bijdrage die Jezus zijn vrienden aanreikt, door hun de vragen niet te besparen. Hij geeft geen verklaringen, hij verricht niet nog andere wonderen, maar hij spoort hen ertoe aan om, vanuit hun eigen ervaring, hun rede tot op de bodem in te zetten, zodat ze zich kunnen realiseren *wie* ze ontmoet hebben (ze hadden de heer van de ‘broodfabriek’ bij zich!). Als ze het nog niet begrepen hadden, dan was dat niet – let op – omdat ze alleen waren of niet over voldoende elementen beschikten, maar omdat ze hun rede nog niet goed gebruikten. Want Jezus had zich aan hen geopenbaard, door middel van de vele tekenen die zij gezien hadden van een uitzonderlijk antwoord – dat eindelijk overeenstemde met hun hart, met hun menselijke behoeften en die van de anderen – bij vele, ook dramatische gelegenheden, maar zij hadden nog niet erkend wie hij was, met die erkenning die geloof heet en die ‘opbloeit op de uiterste grens van de dynamiek van de rede, als een bloem van genade, waaraan de mens zich met zijn vrijheid hecht’.³⁷

Het christelijk geloof is de erkenning niet

³⁶ Vgl. Mc 8,19-21.

³⁷ L. Giussani, S. Alberto, J. Prades, *Sporen trekken in de geschiedenis van de wereld*, op. cit., p. 45.

van het ‘goddelijke’, maar van het ‘goddelijke dat aanwezig is’ in het menselijke, in Jezus van Nazaret, in Christus, en vandaag in dat teken van Christus dat het gezelschap is van degenen die in Hem geloven. ‘Christus’ gebeurtenis duurt voort in de geschiedenis door middel van het gezelschap van de gelovigen’;³⁸ ‘Jezus Christus, die mens van tweeduizend jaar geleden, verbergt zich, wordt aanwezig, onder het tentdoek, onder het aspect van een andere menselijkheid. De ontmoeting, de impact is met een andere menselijkheid’,³⁹ met een verschijnsel van een *andere* menselijkheid: je loopt er tegenaan en je vindt er een nieuw levens-voorgevoel, iets wat je mogelijkheid tot zekerheid, tot positiviteit, tot hoop en tot jezelf nuttig maken in het leven, laat groeien. Aan velen van ons kan deze ‘impact’ gebeurd zijn, zonder dat er in ons die erkenning gerijpt is die geloof heet, die bloeit als genade op de uiterste grens van de dynamiek van de rede, en die dus heel de weg van rede, genegenheid en vrijheid van de mens impliceert. Deze omstandigheid van gedwongen

³⁸ *Ibid.*, p. 55.

³⁹ L. Giussani, ‘Qualcosa che viene prima [iets dat eerder komt]’, in: *Tracce-Litterae communionis*, n. 10/2008, p. 1-2.

isolement kan, juist omdat ze ons ertoe aanzet de menselijke werkelijkheid waar we tegenaan gelopen zijn niet als vanzelfsprekend te beschouwen, een grote gelegenheid zijn om onze weg bewuster en persoonlijker te laten worden, om de aard te beseffen van de gebeurtenis die ons bereikt heeft in de vorm van een fascinerende en overtuigende menselijke ontmoeting. We kunnen de gelegenheid te baat nemen of vervallen in geklaag, zoals de leerlingen op de boot.

Toch blijft het in deze situatie van gedwongen isolement een feit dat we de pijn en het lijden van onze geliefden niet kunnen delen, we hen in een ziekenhuis moeten achterlaten...

Dat is de vraag die een meisje uit Madrid me stelde tijdens een videoconferentie met studenten in de laatste week van maart. Ze zei: 'Op dit moment ligt mijn grootvader in het ziekenhuis, waarschijnlijk gaat hij dood, en in ons gezin hebben we een grote vraag, omdat we niet daar bij hem kunnen zijn; niet alleen ligt hij op sterven, maar hij sterft alleen. Ik voel heel mijn hulpeloosheid en zeg tegen mezelf: 'Waarom kan ik niet bij hem zijn? Waarom kan ik hem nu geen gezelschap hou-

den?” Het is duidelijk dat de omstandigheid hier een offer vergt en in zekere zin oplegt: wat we zouden willen doen, is niet haalbaar, het wordt ons onmogelijk gemaakt. Maar het punt is weer of de omstandigheid, zoals ze ons ‘gegeven’ is, dus in haar onvermijdelijkheid – we kunnen haar niet wegnemen, veranderen, wijzigen, anders zouden we dat zeker in gevallen als dit onmiddellijk en met reden doen –, een graftombe is, absolute leegte, pure vernietiging, of een roeping, de plek van een mysterieuze oproep, de manier waarop het Mysterie dat ten grondslag ligt aan de hele werkelijkheid, mij provokeert tot de vervulling van mijn leven, om te wandelen naar de bestemming. Dat is het alternatief.

Als ze de werkelijkheid herkent als een oproep, dan kan dat meisje zeggen, zoals ze inderdaad in het vervolg van haar bijdrage zei: ‘Ook deze omstandigheid is voor mij. Ook deze hulpeloosheid is voor mij. Ook de eenzaamheid van mijn opa in het ziekenhuis is voor hem. Mij wordt gevraagd beschikbaar te zijn om me te hechten aan dat teken van het Mysterie dat de omstandigheden zijn, om de provocatie van de werkelijkheid te volgen’. Het is duizelingwekkend, zei ik al eerder, en het is dramatisch. Het Mysterie is mens geworden zodat de mens in deze duizeling kon

standhouden, dit drama kon doorlopen en omhelzen. Dat meisje was er voor iedereen die naar haar luisterde, het levende bewijs van. Ons 'ja' tegen de omstandigheid wordt ons 'ja' tot het Mysterie dat vlees geworden is, tot die mens, Jezus Christus, die gestorven en verrezen is, en hier en nu – tweeduizend jaar later – aanwezig is in het vlees van een menselijk gezelschap dat Hij voortbrengt, herkenbaar aan bepaalde onmiskenbare kenmerken van menselijkheid. 'De waarheid van het geloof', zei Giussani in 1972, op een historisch moment vol moeilijkheden, kan worden afgelezen aan zijn 'vermogen [...] om datgene wat tegenwerping, vervolging of hoe dan ook moeilijkheid lijkt [...] tot instrument en moment voor onze rijpwording te maken'.⁴⁰

Dus wie opgesloten zit tussen de vier muren van zijn huis, is geroepen tot dezelfde ervaring als wie in de frontlinie staat?

Het hart van de ervaring verandert niet. Het is een kwestie van antwoord geven op de

⁴⁰ L. Giussani, 'La lunga marcia della maturità [De lange mars van de rijpwording]', *Tracce-Litterae communionis*, n. 3/2008, p. 57.

werkelijkheid die ons roept, op de mysterieuze diepte ervan, om juist door de omstandigheden die ons gegeven zijn heen een stap te zetten naar onze bestemming, naar onze vervulling, door te ontdekken wat of wie ons helpt om onszelf in deze spanning te handhaven. Ik denk nu aan een jonge student die tot voor een paar weken in het centrum van een wervelwind van relaties stond, altijd weg was van huis, naar duizend vergaderingen en initiatieven. Plotseling dwingt het regeringsbesluit hem – zoals iedereen – om zich thuis te ‘isoleren’. Dagen achtereen bij zijn ouders, vierentwintig uur per dag op elkaars lip. In plaats van dit als een ongeluk te zien, grijpt hij het aan als een mogelijkheid, een provocatie, in de zojuist genoemde zin. En na twee weken schrijft hij me:

‘Tegenover het vooruitzicht thuis te moeten blijven, was ik bang, want ik heb altijd geprobeerd van mijn huis weg te lopen, ik voelde me er nooit op mijn gemak. Maar toen herinnerde ik me de belangeloze manier waarop er deze jaren naar mij gekeken is, in de ontmoeting met bepaalde personen van de gemeenschap, en de momenten waarop ik in deze tijd tegenover mijn ouders wist te staan zonder ze te ‘meten’. En ik realiseerde me dat dat gebeurde wanneer ik tijdens mijn dag

de aanwezige Christus herkende: alleen op die momenten was ik tegenover hen vrij. Ik ben deze thuisisolatie begonnen met bidden zoals ik nog nooit gedaan had. Ik zei: 'Alstublieft, Heer, maak uzelf aanwezig'. Wat me verbaast, is dat ik ben beginnen te zien dat de fout nooit helemaal in hen lag, maar juist eerder in mezelf, omdat ik naar hen keek volgens een beeld van perfectie, hen vergeleek met anderen en hen diskwalificeerde. In deze dagen ben ik begonnen 'naar hen te kijken', ben ik gaan beseffen wie ze zijn. Tot nu toe stond ik tegenover hen, denkend dat ik alles van hen wist, en daarom probeerde ik niet eens een gesprek aan te knopen of tijd met hen door te brengen. Maar in deze dagen zijn zij mijn levensgezellen en gebeuren er dingen die ik nooit voor mogelijk had gehouden'.

Die jongen kon zijn ouders niet blijven behandelen volgens het beeld van een gezin dat hij had; het op elkaars lip zitten – geaccepteerd, beleefd als een roeping – dwong hem ertoe met hen om te gaan zoals ze werkelijk zijn, en dat is een winst voor zijn leven geweest, hij heeft er meteen de effecten van gezien. Hij zei ja tegen de uitdaging van de werkelijkheid en kon daardoor onverwachte stappen zetten.

Door ons aan de omstandigheden te hou-

den en in bepaalde situaties – waarin de dingen ons ‘dwingen’ – tot de bodem te gaan, kunnen we ontdekkingen doen die een keerpunt in ons leven markeren. Een jonge studente getuigde daarvan, tijdens een andere recente videoconferentie:

‘Een paar weken geleden is na een ziekbed van een jaar mijn moeder overleden. Precies een week na de begrafenis zat ik alleen in huis opgesloten. Mijn broers wonen in het buitenland en mijn vader vertrekt om halfzeven ’s ochtends om te gaan werken in een ziekenhuis en komt ’s avonds om halfnegen terug. In deze dagen van eenzaamheid, waarvan ik niet ontken dat ze erg zwaar zijn, realiseer ik me echter hoe deze situatie en toestand bevoorrecht genoemd kunnen worden. Om niet mijn hele dag weg te gooien, moet ik mezelf, zodra ik mijn ogen open, wel afvragen wat ik echt nodig heb. Ik vraag enkele vrienden om me gezelschap te houden en me te laten delen in wat zij beleven. Bovendien laat deze toestand me niet toe me te verstrooien van de dood van mijn moeder, integendeel, zelfs mijn onhandige omgang met de dingen van het huishouden herinnert me aan haar gebaren en woorden, vierentwintig uur per dag. Maar in de pijn die ik met het voorbijgaan van de dagen steeds meer voel

toenemen, realiseer ik me dat mijn moeder, hoewel anders dan voorheen, in mijn leven aanwezig is, ervoor zorgt dat ik tijdens dagen die allemaal hetzelfde lijken te zijn, verder ga. Het werkt precies zoals met mijn verloofde, die fysiek niet bij me is, maar er is; hij is in quarantaine mijlenver weg, en enkel het feit dat hij er is en ik tijdens de dag aan hem moet denken, zet me in beweging. Het leven dat in mij opwelde na de dood van mijn moeder – ik breng deze eenzaamheid door met gewoon te doen wat ik moet doen, maar met een onderliggende rust die ik niet kan uitleggen – doet me zeggen, al is het met trillende benen, dat Christus werkelijk het leven de dood laat overwinnen. Tegelijkertijd groeit in mij ook een pijn, omdat mijn vader 's avonds geschokt uit het ziekenhuis terugkeert, met een eindeloze heimwee naar mijn moeder, en onze diners altijd in stilte voorbijgaan. Mijn onmacht maakt me verdrietig, ik vraag we af wat deze omstandigheid van mij vraagt, wat het werkelijk betekent om de was die ik in de wasmachine doe of de bladzijde die ik moet studeren te beleven als een 'offer'.

Wat voor bijdrage zal dit meisje haar vader kunnen geven als deze 's avonds doodmoeder thuiskomt en geen zin heeft om te praten? Juist de weg die zij aan het gaan is, het be-

wustzijn van zichzelf en van wat haar doet leven dat in haar opwelt, haar door dankbaarheid getekende gezicht.

Onlangs schreef je in een brief aan de vrienden van Gemeenschap en Bevrijding, juist met betrekking tot de door het coronavirus bepaalde situatie: 'Onze erkenning van Christus en ons 'ja' tegen Hem [zijn], ook in de isolatie waarin ieder van ons verplicht zou kunnen zijn te blijven, reeds onze bijdrage voor de verlossing van elke mens vandaag, nog vóór elke legitieme poging om elkaar gezelschap te houden, hetgeen binnen de grenzen van het toegelaten ook nagestreefd moet worden'. Mag ik je vragen om uit te leggen wat je bedoelde?

Ik wilde zeggen dat de grootste bijdrage die we leveren aan de wereld, ons 'ja' is tegen de roep van het Mysterie, ons 'ja' tegen Christus, ons geloof, en niet in de eerste plaats wat ons lukt te doen. Want ook wanneer we iets doen – zoals degenen die op dit moment in de frontlinie staan –, blijft onze grootste bijdrage dit 'ja', omdat het – naarmate het authentieker beleefd wordt – de *manier* verandert waarop we doen wat we doen, het nog nuttiger maakt voor onze broeders

en zusters. Laat me duidelijk zijn, er is geen tegenstelling tussen geloof en handelen, integendeel: het geloof is wat ons handelen vol en ontembaar maakt, is de wortel van dat handelen dat – door genade – de vorm van caritas aanneemt, van een onvoorwaardelijke bevestiging van het welzijn van de ander, die expliciet zal worden gemaakt naargelang de diversiteit van de gelegenheden. De meest originele bijdrage die we de wereld kunnen leveren, is onze erkenning van Christus, ons ‘ja’ tegen hem, of het nu een kwestie is van doen of van niets kunnen doen. In de Veertigdagentijd van 2006 heeft Benedictus XVI het uitgedrukt in termen die we ons allemaal herinneren:

‘Zelfs vandaag, in een tijd van wereldwijde onderlinge afhankelijkheid, kunnen we constateren dat geen enkel economisch, sociaal of politiek project die gave van zichzelf aan de ander kan vervangen waarin de caritas tot uitdrukking komt. Wie volgens deze evangeliologica werkt, beleeft het geloof als vriendschap met de mens geworden God en neemt, net als Hij, de materiële en geestelijke noden van de naaste op zich. Hij ziet hem als een onmetelijk Mysterie dat oneindige zorg en aandacht verdient. Hij weet dat wie God niet geeft, te weinig geeft, zoals de

heilige Theresa van Calcutta zei: ‘De eerste armoede van de mensen is dat ze Christus niet kennen’. Daarom is het noodzakelijk God te vinden in het barmhartige gezicht van Christus: zonder dit perspectief bouwen we onze beschaving niet op solide fundamenten’.⁴¹

De situatie van isolement en gedwongen passiviteit die velen ervaren, kan een gelegenheid zijn om te beseffen dat geleefd geloof de oorspronkelijke bijdrage is die we als christenen aan anderen kunnen geven: want als, in ons pogen anderen gezelschap te houden – nagestreefd binnen de grenzen die ons vandaag de dag worden opgelegd – Christus, ons ‘ja’ tegen Christus, niet zou doorschemeren, zouden we de ander ‘te weinig’ geven, zouden we hem niet het wezenlijke geven. Daarom is zelfs in het isolement waarin ieder van ons gedwongen zou kunnen zijn te blijven, ons ‘ja’ tegen Christus reeds onze bijdrage voor de redding van iedere mens vandaag, vóór elke legitieme poging om elkaar gezelschap te houden; want het is er het hart van.

⁴¹ Benedictus XVI, *Boodschap voor de Veertigdagentijd*, 2006.

Dit ondermijnt het beeld dat we meestal hebben van onze bijdrage aan de wereld, aan het welzijn van de mensen, te beginnen met onze dierbaren. Het is de reden waarom velen zich een beetje nutteloos voelen. In het kort: de onmogelijkheid iets te kunnen 'doen', ontmoedigt ons...

Ik denk altijd aan het feit dat de heilige Theresia van Lisieux, een op zeer jonge leeftijd overleden zuster in een slotklooster, door de Kerk is uitgeroepen tot patrones van de missie. Hoe kan dat? Wat zegt de Kerk over haar? Dat haar 'ja' – verborgen, inactief, volgens de mentaliteit van de wereld – samenviel met het welzijn van de wereld. Ik begrijp dat dit het beeld ondermijnt dat we gewoonlijk hebben van de bijdrage die we anderen kunnen geven. Hoe kan het dat een meisje dat nooit haar klooster heeft verlaten, door de Kerk wordt aangewezen als de grootste missionaris, als de patrones van de missie? Het lijkt absurd. En toch heeft het 'ja' van die kleine zuster een krachtige betekenis voor de wereld gehad. Bedenken we alleen maar hoeveel mensen er veranderd zijn door haar geloof, door haar levensgetuigenis, direct of indirect. Zoals ik vaak herhaal was het 'ja' van Onze-Lieve-Vrouw, in de raadselachtige duis-

ternis van haar toestand, haar grootste bijdrage voor het leven van de wereld en van elke mens, zoals voor ons het ‘ja’ van don Giusani en van vele anderen.

De afgelopen dagen heb ik het boek *Van Thuan. Vrij achter de tralies* van Teresa Gutiérrez de Cabiedes⁴² gelezen, dat het verhaal vertelt van een grote geloofsgetuige, een leven gegeven in een consequent en heldhaftig ‘ja’ tegen de eigen roeping, zoals paus Johannes Paulus II over hem gezegd heeft. In 1975 wordt François Xavier Nguyen Van Thuan, kort na zijn benoeming tot aartsbischop-coadjutor van Saigon (Ho-Chi-Minh-Stad, Vietnam), beschuldigd van verraad en gearresteerd: ‘Nguyen Van Thuan, [...] u bent hierheen gebracht omdat u schuldig bent aan het veroorzaken van problemen voor de Regering van het soevereine volk van Vietnam. U wordt beschuldigd van imperialistische propaganda en van infiltratie voor buitenlandse mogendheden’. Hij zit dertien jaar in de gevangenis, waarvan negen in eenzame opsluiting. Ik was ervan onder de indruk hoe hij die omstandigheid beleefd

⁴² T. Gutiérrez de Cabiedes, *Van Thuan. Libero tra le sbarre [Vrij achter de tralies]*, Città Nuova: Rome 2018.

heeft. Opgesloten in een verschrikkelijke gevangenis, vraagt ook hij zich af wat voor nut zijn leven kan hebben: ‘Wat heeft het voor zin mijn leven te behouden als ik de missie waarvoor ik geboren ben, niet kan vervullen?’ Daarom ‘smeekte [hij] God nogmaals, uitgestrekt op de grond, om hem te bevrijden. [...] ‘Ik heb mijn wezen, mijn armen, mijn familie alleen gelaten. [...] En nu? Wat heeft het voor zin hier als een insect rond te kruipen?’ Alles leek hem nutteloos, maar het Mysterie had een verrassing voor hem in petto. In zijn innerlijke dialoog met God hoort hij een stem die tegen hem zegt: ‘Wat je gedaan hebt, is groots. [...] Je klaagt dat je niet voor Mij kunt werken? Waarom geef je je plannen niet aan mij? Houd je van Mij of van de werken die je voor Mij doet? [...] Je maakt je zorgen over de jouwen omdat je van ze houdt. Hoeveel te meer verlang Ik ze te helpen! Vertrouw op Mij. Ik zal daar buiten voor jouw werken zorgen’.⁴³

Het resultaat van zijn ‘ja’ heeft hij in de loop van de tijd gezien, want in het begin had hij zich zeker niet kunnen voorstellen wat er zou hebben kunnen voortkomen uit zijn zich-toevertrouwen. Pas toen hij ermee

⁴³ *Ibid.*, p. 9-10, 67-69.

instemde het mysterieuze pad te volgen dat voor hem was uitgetekend, zag hij tot zijn verbazing dat iedereen die hij in de gevangenis ontmoette, veranderde. Vooral het gevangenispersoneel dat hem bewaakte. Zozeer dat de officieren hen voortduren moesten vervangen, omdat ze de 'besmetting' niet konden vermijden, niet konden vermijden dat de mensen die met Van Thuan in contact kwamen, veranderden. 'Iedereen wil met jou in de cel zitten', schreeuwt de man die hem in de gevangenis houdt tegen hem, 'maar ik zal niet toestaan dat jij al mijn gevangenen besmet'.⁴⁴ Soms zien we die bloei duidelijk, soms niet, maar dit betekent niet dat ons 'ja' tegen het Mysterie geen effect heeft in het heden.

Wat me het meest geraakt heeft, is het moment waarop Van Thuan zich afvraagt waarom het Mysterie toestaat dat hij door die omstandigheid gaat. Het was dezelfde vraag die de bewakers hem stelden, die niet konden verklaren waarom hij zijn houding volhield, terwijl hij, als hij berouw zou tonen voor zijn 'verraad' van het vaderland, hij zou zijn vrijgelaten en een schitterende toekomst had kunnen hebben. Hoe meer we door de

⁴⁴ *Ibid.*, p. 187.

omstandigheden worden uitgedaagd, des te meer komt de vraag naar het waarom naar boven. Op de zoveelste vraag hierover, tot hem gericht door degenen die hem in de gevangenis willen hebben, antwoordt hij dat hij voldoende tijd gehad had om te bedenken of het een vergissing was in zijn houding vol te houden, dat wil zeggen zich toe te vertrouwen aan het plan van een Ander, en hij voegt eraan toe dat hoe meer hij erover nadenkt, hoe gelukkiger hij zich erover voelt dat hij in zichzelf een 'gevangenisbestendige' vrijheid heeft zien opbloeien.

Het resultaat, de bijdrage voor het welzijn van de wereld, is het voortbrengen van een vrij subject, met een vrijheid die tegen elk type gevangenis bestand is. Het is iets wat pas in de eeuwigheid vervuld zal worden, maar al in het heden zijn sporen nalaat: een onvoorstelbare vrijheid bloeit op, die een getuigenis is voor iedereen: 'Hoe doe je dat toch? Ik heb je het leven onmogelijk gemaakt...', vragen ze hem. En Van Thuan: 'Hoe kan ik het niet uitschreeuwen van vreugde wanneer ik zie dat Iemand me deze liefde geeft die haat en wrok tenietdoet?'⁴⁵ Ook hem lijkt het onmogelijk dat iemand hem zo laat opbloeien,

⁴⁵ *Ibid.*, p. 322

hem zo vrij maakt, want de bloei vindt plaats volgens een plan en een tijd die niet van ons zijn; en als iemand dat accepteert, overtreft het resultaat elke mogelijke verwachting.

Wie weet hoe wij, gedwongen thuis zittend om besmetting te voorkomen, omgaan met de omstandigheid die we beleven! Stikken we, alsof we geen uitweg hebben, of voelen we ons, tot onze eigen verrassing, vrijer?

Wat zal er resten, van alles wat we nu beleven, wanneer de noodsituatie voorbij is?

Iemand heeft geschreven dat we veranderd uit de pandemie zullen komen. Ik voeg eraan toe: we zullen er veranderd uitkomen, maar alleen als we nu beginnen te veranderen. Dat wil zeggen, als we ons realiseren wat er aan het gebeuren is, als we in het heden aanwezig zijn en nu leren te beoordelen wat het is dat we ervaren, verbannen in onze huizen of in de frontlinie bezig de besmetting het hoofd te bieden. De verandering gebeurt niet door de loutere opeenstapeling van schokken, gebeurtenissen en indrukken van de dingen die ons overkomen, maar door een begrip van de betekenis van wat er met ons gebeurt, dat wil zeggen door het verwer-

ven van kennis. Onze verandering kan dus niet mechanisch zijn. We zullen veranderd uit deze situatie komen als we *nu*, middels de provocaties die de werkelijkheid tot ons richt, dieper ontdekken wie we zijn en waarvoor het de moeite waard is te leven, wat ons toestaat niet verpletterd te worden. Ik haal dikwijls een zin van Benedictus XVI aan: 'Optelbare vooruitgang is alleen op materieel vlak mogelijk. Op dit vlak bestaat er, in de groeiende kennis van de structuren van de materie en volgens de steeds verder gaande uitvindingen, duidelijk een continuïteit van vooruitgang naar een steeds grotere beheersing van de natuur. Maar op het vlak van het morele bewustzijn en de morele keuzes bestaat er geen soortgelijke optelbaarheid, om de eenvoudige reden dat de vrijheid van de mens steeds nieuw is en zij haar keuzes steeds opnieuw moet maken. Die zijn nooit simpelweg door anderen reeds voor ons gemaakt – dan zouden wij immers niet vrij meer zijn. Vrijheid stelt als voorwaarde dat in de fundamentele keuzes iedere mens, iedere generatie een nieuw begin is'.⁴⁶

Dit betekent dat als we er geen gewoonte van maken te beoordelen wat we in deze

⁴⁶ Benedictus XVI, *Spe salvi*, 24.

dagen van gedwongen isolatie of inzet om het virus te bestrijden beleven, we alles zullen verliezen. Paolo Giordano onderstreept dit: ‘Het is al een maand geleden dat het ondenkbare in ons leven is binnengevallen. [...] Maar op een zeker moment zal het eindigen. [...] Terwijl wij, verstrooid, alleen maar alles van ons zullen willen afschudden. De grote duisternis die valt. Het begin van de vergetelheid. Tenzij we nu durven nadenken. [...] Laten we ons het erna voorstellen, maar daar nu mee beginnen. Laten we voorkomen dat het ondenkbare ons nogmaals totaal verrast’.⁴⁷

Dit is een verificatie die we moeten doen tijdens onze dagelijkse weg, van het eerste ontwaken tot het slapen gaan ’s avonds. Giordano schrijft ook: ‘Ik heb besloten deze leegte te gebruiken om te schrijven [...]: ik wil niet verliezen wat de epidemie ons over onszelf onthult. Als de angst eenmaal overwonnen is, zal elk vluchtig bewustzijn in een oogwenk verdwijnen’, maar ‘bepaalde reflecties die de besmetting nu oproept, zullen geldig blijven’.⁴⁸ Het is zeker dat als we

⁴⁷ *Corriere della Sera*, 21 maart 2020.

⁴⁸ *Corriere della Sera*, 24 maart 2020.

niet aan onszelf werken, alles zal verdwijnen en we zullen terugkeren naar de gebruikelijke dingen zonder iets van deze vreemde en pijnlijke omstandigheid geleerd te hebben. Maar alleen wij kunnen beslissen om dit werk te gaan doen: het is het enige dat geen verordening of regel kan afdwingen. Op dat niveau is er niets mechanisch. Laten we dus beslissen! Het is een werk dat aandacht vergt, waarbij rede en vrijheid altijd wakker moeten zijn, klaar om het voorbijgaande moment te grijpen. Anders zullen ons offer en onze inspanning gewoon plaats maken voor vergetelheid. Eugenio Borgna, als groot kenner van de menselijke geest, is zich hiervan terdege bewust: 'Zodra het gevaar geweken is, neemt in de mensen de vergeetachtigheid het gemakkelijk over. Maar er zullen mensen zijn, ik weet niet hoeveel, die in deze tijd van lijden de gelegenheid hebben aangegrepen om aandachtiger te zijn, om beter naar zichzelf en naar de ander te luisteren. Ja, sommigen van ons zullen na deze zware beproeving herboren worden: in staat tot een nieuwe hoop'.⁴⁹

⁴⁹ *Avvenire*, 25 maart 2020.

Ondertussen zet de pandemie echter door. Op dit moment is het voor iedereen duidelijk dat het geen voorbijgaand fenomeen is.

Hier komt de kostbaarheid van de tijd naar voren, die onze houding tegenover de dingen, onze manier van omgaan met het leven, met onze relaties en situaties, aan een test onderwerpt. Wanneer de werkelijkheid niet meebuigt met onze verwachtingen, onze strategieën en initiatieven, dan komt de consistentie (of de broosheid) van ons subject aan de oppervlakte, en van de bagage van overtuigingen die we met ons meedragen, of ze nu seculier of religieus zijn.

Van meet af aan zijn we getuigen geweest van veel schommelingen in de beschouwing en de bestrijding van de epidemie. Waarom is het zo moeilijk een geschikt pad te volgen?

Ik beschik niet over de instrumenten om deze vraag goed te beantwoorden. Ik beperk me tot wat ik zie in mijn ervaringsgebied en wat voor mij geldt. Er is een zin van Chesterton die ik ontwapenend vind: ‘Het probleem met onze wijsgeren is [...] niet dat ze het antwoord niet [...] zien, het probleem is dat

ze [...] het raadsel niet zien'.⁵⁰ Voorwaarde om het antwoord te kunnen zien is dat je het raadsel ziet. En dat impliceert een bepaalde houding tegenover de werkelijkheid, je erdoor te laten uitdagen, de suggesties ervan op te volgen, bereid te zijn om je ideeën en projecten te herzien en te leren van iedereen die ons kan helpen. Kortom, het is een probleem van blik op de werkelijkheid, hetgeen ons allemaal aangaat. En ook van vrij zijn van je eigen fouten en van het spookbeeld van het resultaat (van de effecten die we willen bereiken bij anderen). Zo kun je sneller weer opstaan wanneer je gevallen bent, gefaald hebt, de weg bent kwijtgeraakt; enkel geleid door een streven naar het welzijn van allen, door niets anders.

Als ik vragen mag: wat helpt jou dezer dagen het meest?

Ik heb dikwijls mogen zien dat het beter voor me is me niet te onttrekken aan de uitdagingen die het leven me niet bespaard heeft. Daarom heb ik ook dit aangepakt, helemaal

⁵⁰ G.K. Chesterton, *Orthodoxie* (vert. C. Chin-Sue), De Blauwe Tijger: Groningen 2017, p. 40.

gericht op het ontdekken wat er zou kunnen voortkomen uit een provocatie die met de dag beter haar werkelijke proporties liet zien. Ik heb niet tegenover alles wat er gebeurde kunnen staan zonder getroffen te worden door verbazing over de Aanwezigheid die mijn leven overheerst. En tegenover de kwetsbaarheid die zich in al haar verschillende facetten steeds meer manifesteerde, groeide in mij steeds meer de vraag: ‘Wat is de mens dat Gij aan hem denkt, het menskind dat Gij zo voor hem zorgt?’⁵¹

Het is deze Aanwezigheid, dit U, dat de blik vormt op de uitdaging die ik samen met iedereen moet aangaan, dat mij toestaat de duizeling die zij uitlokt, als mens te beleven, zonder te hoeven wegvlugten voor het drama, het lijden, de dood die ik rondom mij zie gebeuren en dus in me voel weerklinken. Ik probeer dit allemaal te ervaren als een gelegenheid om het geloof te verifiëren. Door mezelf te laten uitdagen door de vragen die de situatie naar boven laat komen, betrap ik – verbaasd – in mezelf een licht om ze het hoofd te kunnen bieden, bemerk ik heel de redelijkheid van de benadering die het geloof me suggereert.

⁵¹ Ps 8,5.

Jezus neemt alles van mij menselijkheid en van die van de anderen ter harte. Ik begrijp nu nog beter waar Sint-Paulus die onwankelbare zekerheid vandaan had, juist omdat hem niets bespaard was gebleven: ‘Wie zal ons scheiden van de liefde van Christus? Verdrukking wellicht of nood, vervolging, honger, naaktheid, levensgevaar of het zwaard? [...] Maar over dit alles zegevieren wij glansrijk, dankzij Hem die ons heeft liefgehad. Ik ben ervan overtuigd, dat noch de dood noch het leven, noch engelen noch boze geesten, noch wat is noch wat zijn zal, en geen macht in den hoge of in de diepte, noch enig wesen in het heelal ons zal kunnen scheiden van de liefde Gods, die is in Christus Jezus onze Heer’.⁵²

Mensen die van deze zekerheid leven, zijn een bron van hoop voor iedereen – zoals ze dat in deze tijd allereerst voor mij zijn –, ook voor hen die zich tegenover de uitdaging van het virus kwetsbaar voelen en ver verwijderd zijn van het geloof van Sint-Paulus. Zulke mensen kunnen het verlangen aanwakkeren om dit ook te krijgen, dit geloof: door erom te vragen in elk klein of groot, heldhaftig gebaar van de dag.

⁵² Rom 8,35-39.

Wie zou zelf niet zo'n zekerheid willen hebben? Temeer omdat we nog steeds niet weten hoe we niet alleen uit het gezondheidsaspect van deze uitdaging zullen komen, maar ook uit alle andere gevolgen die ons voorzienbaar te wachten staan. Enkel met zo'n zekerheid zullen we echt niet doof kunnen blijven voor de oproep van de omstandigheden en de gelegenheid niet verliezen om meer onszelf te worden, en dus nuttiger voor de anderen.

